

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

VPRAŠANJE NOVEGA BRANJA IVANA CANKARJA

Boris Paternu, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, pirjevec.paternu@gmail.com

Gre za poskus novega branja Ivana Cankarja ob enem njegovih najbolj izpostavljenih del, ob prozni zbirki *Podobe iz sanj* (nastalih 1914–1917). Še posebej ob njihovem pomembnem uvodnem delu z naslovom *Iz dna*. Tu je Cankar do dna razodel svojo globoko kognitivno disonanco, svojo resignacijo, svoj obup. Toda obup, ki že sam po sebi, brez upanja, zmore čezse. Gre za človekov bivanjski položaj, ki ga je do kraja zagledala, premislila in definirala sodobna, postmoderna filozofija v svojem iskanju prestopa iz univerzalnega nihilizma (npr. Terry Eagleton ali Zygmunt Bauman). Najdemo ga v oznakah, kot so: »živeti v oksimoronu« ali »pogumni duh resignacije« ali moč, ki jo daje »dno«. Danes lahko taka stanja kreativnega »dna«, zapisana z izredno umetniško sugestijo, Cankarja na novo aktualizirajo doma in po svetu. Če branje to zna in zmore.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

TROJE (NE)RAZUMEVANJ

Igor Grdina, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana,
Alma Mater Europaea-ISHI, Kardeljeva ploščad 1, SI 1000 Ljubljana, igor.grdina@zrc-sazu.si

Izidor Cankar (1886–1958), Josip Vidmar (1895–1992) in Boris Zihlerl (1910–1976) so pripadali (čepprav ne ves čas) trem nazorskim usmeritvam – krščanski oziroma katoliški, svobodomiselni in komunistični –, ki so najmočnejše zaznamovale slovensko 20. stoletje. Lastna misel in dejavnost ter čas, razmere in aktualni položaj so jih naredili za najopaznejše predstavnike navedenih tradicijskih in vizijskih tokov v pogledih na Cankarjevo delo in življenje. Zaznamovali so dobo interpretacije Ivana Cankarja pred širšo uveljavitvijo imanentno umetniških kriterijev v pretresih njegovega opusa. Ob ponovni vpeljavi ideološko-nazorskih interpretativnih retrostilov v začetku 21. stoletja niso doživeli opaznejše afirmacije; protagonisti političnega kriticizma raje posegajo po ideološko premočrtnejših interpretacijah Cankarja.

Izidor Cankar je v mišljenju umetnosti osrednjo pozornost namenil likovni ustvarjalnosti, tj. področju, na katerem ni imel osebne izkušnje. Njegova misel o literaturi, ki je najrazvidnejša v tekstih o bratrančevem opusu, se ni dokopala do najjasnejših formulacij ob lastni ustvarjalni praksi, temveč ob urejanju del Ivana Cankarja. Sistematika stila je v misli Izidorja Cankarja o književnosti drugačna kot tista v misli o likovni umetnosti – slednja je tridelna (idealistični, realistični, naturalistični stil), besednoumetnostna pa dvopolna; ostaja vprašanje, ali gre za načelno razliko ali pa razlika izhaja iz premislekov o Ivanu Cankarju in njegovem opusu. Vidmar je v pretresih Cankarjeve ustvarjalnosti predvsem kritik, ki se je posvečal posameznim pramenom pisateljevega opusa. Polemično razmerje do dela Cankarjevega opusa – zlasti do *Podob iz sanj* – kaže na normativno naravnost njegove kritiške misli, tudi na njeno aprioristično naravo, ki je prišla do izraza v načelni debati o »črnem in belem kruhu« v slovenski literaturi. Sprejemanje posameznih interpretativnih pobud (npr. Kardeljevih v dojetanju *Kralja na Betajnovi*) je prisotno predvsem v poznejšem Vidmarjevem kritičkem opusu.

Zihlerl si je prizadeval za enotnost podobe Cankarja v zgodovinoisju, literarni vedi in drugih strokah. V svojih spisih je pokazal, kako si takšno enotnost predstavlja. Ni predrzno, če v tem naporu vidimo predvsem poskus uveljavitve marksistične »znanosti zgodovine« ob konkretnem vprašanju, in ne toliko sociologije, ki ji je njegovo delo pripadalo po klasifikaciji njegovega časa. Vendar so njegovi neuspehi v polemikah (Vidmar, predstavniki kritične generacije) omajali prepričljivost njegovih prizadevanj, ki je bila pod vprašajem tudi zaradi njegovega mladostnega nazorskega preskoka iz nacionalnoliberalnega v komunistični tabor.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

ANTON SLODNJAK IN *TUJEC*

Matjaz Kmecl, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, 1000 Ljubljana, matjaz.kmecl@gmail.com

Anton Slodnjak (1899–1983) je bil kot literarni zgodovinar precej posebne vrste. Zelo ga je privlačila barvitost zunajliterarnega gradiva, kakršno se zdi po strokovnih merilih za literarnega raziskovalca pogosto bolj ali manj neuporabno. V bližino anekdotike ga je vleklo že v njegovem zgodnjem *Pregledu slovenskega slovstva* (1934), privlačnost pripovedne fikcije pa se mu je razmahnila v slovenski trilogiji, troje romanov o treh po njegovem ključnih literarnih osebnostih – Prešernu, Levstiku in Cankarju. Sam poroča, da v pripovedi o Cankarju ni mogel biti tak kot v prvih dveh; zato ga je zasnoval kot nekakšno vitražno pripoved, roman-lepljenko – sestavljen iz štirinajstih spominjanj Cankarjevih sodobnikov na umetnika. V teh štirinajstih fiktivnih spominjanjih, nekakšnih notranjih monologih, se tako ali drugače medsebojno izmenjavata in podpirata Slodnjak-literarni zgodovinar in Slodnjak-pripovedovalec. Prvi bedi nad drugim, ki pa si ves čas prizadeva približati z domišljijo vse tisto, kar ostaja prvemu – analitičnemu in zbirateljskemu razumarju – nedosegljivo. Slodnjak-literarni zgodovinar obenem poskrbi, da je kar nekaj od teh poglavij blizu portretnim študijam nekaterih ključnih osebnosti tistega časa – da torej niso le gola osebna odzrcaljanja Cankarja in da je na ta način roman tudi široka panorama takratnega slovenstva. Osrednja naloga, ki si jo je romanopisec Slodnjak z romanom naložil, pa se zdi – po Dostojevskem in Prijatelju – prikaz večnega in »strašnega« spora med umetnikom ter zasebnikom v isti osebi. »Sodoma« (Dostojevski) v *zasebniku* ves čas neusmiljeno priganja *umetnika* k etičnemu in lepotnemu očiščevanju.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

CANKARJEVA PRIPOVED O KURENTU

France Bernik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, 1000 Ljubljana, ana.batic@sazu.si

Povest o kurentu je Cankar napisal v dunajskem času, od konca maja oz. od začetka junija do 3. julija 1909, ko jo je poslal založniku, v razmeroma kratkem času torej, kar dopušča domnevo, da je misel na povest živela v pisatelju nekaj časa. Tudi ni skrivnost, da je Cankar našel prvo pobudo za »starodavno pripovedko« v Trdinovih spisih. V tem smislu se kurent večkrat omenja v Cankarjevih pripovedih (*Potepuh Marko in kralj Matjaž*, *Budalo Martinec*, *Hlapec Jernej in njegova pravica*, *Gospod Vavra*, pa tudi v črtici *Jure*, iz zbirke *Za križem*). Geneza pripovedi kaže po vsem tem, kako vztrajno je pisatelj iskal ustrezno podobo glavne osebe, dokler ni pred koncem dunajskega bivanja našel pravega razmerja med folklornim likom in individualno zamisljivo literarnega dela.

Kurent, mitično bitje, se v pripovedi pojavi potem, ko zamenja svojo dušo za veselejši pesmi, s katerimi bo odslej razveseljeval ljudi. Svet bo zdaj zanj lepši in bolj svetel. Skozi tako zavest bo doživljal tudi lepoto slovenske pokrajine, takó bo odslej gledal na vse v domovini. Pravljična tema pa bo postala tudi bolj realistična, bolj socialnokritična. V četrtem poglavju se pripoved osredini na glavno mesto Ljubljano, kjer pripovedovalec zapoje hvalnico njenemu vztrajanju v slovenstvu in upanju v prihodnost. Vprašanje o jutru, ki lomi umikajočo temo pred seboj in napoveduje svetlo zarjo, vključuje dogajanje v tisočletno večnost. Vsaka beseda, vsaka misel je del mogočne celote, akord veličastnega orkestra, ki premaguje temne sence, po apokalipsi prevzete simbole umikajoče moči: »Glej, oko, razveseli se in upaj – ali se ne drami zarja na vzhodu...« Optimizem kot pritrdilni odmev na zastavljeno vprašanje je zadnja beseda v pripovedi, njen svetli crescendo, ki ga potrjujejo povesti dopisani soneti.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

DVA POGLEDA NA CANKARJEVO PRIPOVEDNIŠTVO

Jožica Čeh Steger, Oddelek za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, jozica.ceh@um.si

Prispevek predstavlja poglede na Cankarjevo pripovedništvo, kakor sta jih v cankariano neizbrisno vpisala akademika France Bernik (1927) in Franc Zdravec (1925–2016). Kot pripadnika generacije povojnih literarnih zgodovinarjev sta klasika slovenske in evropske književnosti intenzivno raziskovala vse od šestdesetih let prejšnjega stoletja. Vseh njunih spoznanj o Cankarjevem pripovedništvu, ki sta jih v več desetletjih v različnem obsegu sproti objavljala in predstavljala domači ter tuji strokovni javnosti, o čemer pričata njuni bogati bibliografiji, ob tej priložnosti ni mogoče predstaviti, zato se omejujem na izbor razprav o Cankarjevem pripovedništvu, ki naj pokaže na različna metodološka izhodišča, idejne in estetske poudarke obeh uglednih cankarologov.

Bernik je uredil sedem knjig Cankarjevega *Zbranega dela* in v cankariano prispeval več samostojnih znanstvenih monografij (*Cankarjeva zgodnja proza*, 1976; *Tipologija Cankarjeve proze*, 1983; *Ivan Cankar. Monografska študija*, 1987; *Ivan Cankar*, 2006). K omenjenim je potrebno dodati še Bernikovo nemško monografijo (*Ivan Cankar: Ein slowenischer Schriftsteller des europäischen Symbolismus, 1876-1918*, 1997), s katero je pisatelja po dobrih sto letih, odkar je ustvarjal na Dunaju, prepričljivo umestil na zemljevid evropske književnosti. Med drugim ugotavlja, da se je dunajska doba Cankarjeve ustvarjalnosti po drugi svetovni vojni pogosto zlorabljala za potrjevanje socialistične oziroma marksistične ideologije. Zavzema se za uravnoteženo preučevanje Cankarjeve večplastne literature in v novejših raziskavah razmišlja o Cankarju kot pisatelju vseh Slovencev. Bernik ugotavlja, da se je dunajska doba Cankarjeve ustvarjalnosti po drugi svetovni vojni pogosto zlorabljala za potrjevanje socialistične oziroma marksistične ideologije. Zavzema se za uravnoteženo preučevanje Cankarjeve večplastne literature in v novejših raziskavah razmišlja o Cankarju kot pisatelju vseh Slovencev.

Zdravec se je ukvarjal s celostno podobo Cankarjevega umetniškega opusa kot avtor literarnih zgodovín, npr. v *Novi romantiki in mejnih oblikah realizma* (1970) in *Slovenski književnosti II* (1999). V razpravah in monografskih poglavjih o Cankarju se je posvečal različnim temam, npr. romanu, impresionistični črtici, simbolizmu, folklornim junakom in besedi kakor tudi primerjalnim študijam, najintenzivneje pa se je posvetil ironiji (*Cankarjeva ironija*, 1991), s katero je pisatelj ob karikaturi, groteski in satiri razgaljal tragikomični položaj slovenskega izobraženca in naroda na prelomu stoletja.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

PROBLEMSKOST PRI CANKARJU: MED DUHOVNOZGODOVINSKO IN SOCIOLOŠKO PERSPEKTIVO

Tomo Virk, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani,
Aškerčeva cesta 2, SI 1000 Ljubljana, tomo.virk@guest.arnes.si

Akademik Janko Kos (1931) se raziskovalno in interpretativno ukvarja s Cankarjem že nad šestdeset let in je ob Francetu Berniku (1927) najvidnejši cankaroslovec po drugi svetovni vojni. Že leta 1956 je v *Besedi* objavil razpravo *Idejni izvor Cankarjeve literature*, posebej intenzivno pa se je začel posvečati Cankarju okoli leta 1967, ko je prevzel sourednikovanje Cankarjevih zbranih del. Odtlej je obsežno pisal tako rekoč o vseh področjih in vidikih Cankarjevega ustvarjanja, pa tudi o pomenu Cankarjeve osebnosti za slovensko kulturo in družbo nasploh.

Kosov pristop k Cankarju – med drugim ga zaznamujeta stvarnost in ideološka ali idejna neobremenjenost, drža, ki za cankaroslovje ni bila značilna – je izrazito komparativističen. Cankarja vselej postavlja v širše literarne, sociološke, kulturnozgodovinske ali duhovnozgodovinske kontekste, naj gre za kontekst slovenske, evropske ali srednjeevropske književnosti, literarne klasike, literarnih zvrsti, literarnih motivov in tem, volje do moči, nekonformizma, socialdemokracije, liberalizma, anarhizma ipd. To mu omogoča ne le ugotoviti, temveč tudi nazorno prikazati in argumentirati posebno vlogo Cankarja – kot dramatika, romanopisca in razumnika – znotraj slovenske in evropske književnosti. Cankar je tako po Kosu ne le največji slovenski dramatik in prozaist, temveč po mnogih potezah izjemen tudi na evropskem literarnem prizorišču. Eno od osrednjih Kosovih analitičnih pomagal pri razbiranju Cankarjeve prelomnosti in izjemnosti je pojem problemskosti oziroma problema.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

NOVA FILOZOFSKA BRANJA CANKARJEVIH DEL

Janko Kos, Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

Akademiki Taras Kermauner (1930–2008), Slavoj Žižek (1949) in Tine Hribar (1941) so v razlago Cankarjevih besedil uvajali način, ki ni več samo literarno interpretativen, ampak filozofski. Zanima jih njihova podoba v luči temeljnih problemov moderne filozofije, kot jih je najti pri Marxu, Sartru, Heideggerju in Lacanu.

Kermauner je v knjigi *Cankarjeva dramatika* (1979) razlagal Cankarja s pojmi marksistične sociologije in Sartrovega eksistencializma. Njegovo pisateljstvo je dojel kot razkritje in razgradnjo ideologij slovenske družbe, morale in kulture.

Žižek se je na več mestih, npr. *Dva aspekta* (1978), *Jezik, ideologija, Slovenci* (1987), posvečal liku matere v Cankarjevih delih. V njih je s pomočjo psihoanalitske metode prepoznal razmerje »realnega« Cankarja do simbolnega pomena matere kot nad-jaza. Lacanovo psihoanalizo je povezal z Marxovo kritiko ideologije.

Hribar je v knjigi *Drama hrepenenja* (1983) pri presoji Cankarjeve *Lepe Vide* izhajal iz Lacanove filozofske psihoanalize, vendar v nasprotni smeri. Po zgledu Nietzscheja in Heideggerja je v drami odkrival ontološki dualizem hermenevtično razumljenega hrepenenja in metafizičnega stremljenja kot volje do moči.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

IVAN CANKAR V ODNOSU DO VERE IN V POGLEDIH NA KATOLIŠTVO

Irena Avsenik Nabergoj, Teološka fakulteta, Univerza v Ljubljani, Poljanska cesta 4, SI 1000 Ljubljana;
Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Novi trg 2, SI 1000 Ljubljana;
Univerza v Novi Gorici, SI 5000 Nova Gorica, irena.avsenik-nabergoj@guest.arnes.si

V prispevku se v zelo skrajšanem obsegu omejujem le na nekatere vidike v zvezi s Cankarjevim odnosom do vere in katolištva, kot so ta odnos v svojih znanstvenih študijah in uvodih v Cankarjeva *Zbrana dela* presojali akademiki Izidor Cankar, France Koblar, Dušan Moravec, France Bernik in Janko Kos. Ob njihovih obravnavah želim priti bliže razjasnitvi pomembnega vprašanja: Kakšen je bil Cankarjev odnos do temeljnih vprašanj vere in morale kot človekovega osebnega izkustva na eni strani in do dogem Katoliške cerkve na drugi? S tem se povezuje tudi vprašanje: Kako je Cankar ocenjeval skladnost ali nasprotja med katoliško moralno in življenjsko prakso vernikov in ali je to vplivalo nanj v njegovem odnosu do vere in katolištva? Ker Cankarjeva dela pripadajo literaturi kot umetnosti, ne posredujejo verskih resnic, kakor so posredovane v teoloških virih, temveč pisatelj izbira religiozne vidike po svojem notranjem občutku in umetniškem navdihu. Ker se religiozni svet ves čas na tak ali drugačen način vključuje v Cankarjevo pisanje, ob iskanju odgovora na vprašanje glede pisateljevega odnosa do vere in katolištva najprej na kratko pojasnujem osrednje teološke pojme, ki jih v svojih delih uporabljajo Cankar sam ter ocenjevalci njegovih del. Z vidika razlikovanja med naukom katoliške veroizpovedi, ki predpostavlja upoštevanje temeljnih katoliških resnic ali dogem na eni strani, ter splošno, konfesionalno in individualno religiozno izkušnjo na drugi strani, sledim razvoju Cankarjevega odnosa do vprašanj vere in katolištva od njegovih mladostnih literarnih začetkov pa vse do njegove zadnje knjige.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

MERHARJEVA IN OCVIRKOVA INTERPRETACIJA FOLKLORNIH POJAVOV IZ CANKARJEVE LITERATURE

Marija Stanonik, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, 1000 Ljubljana, marija.stanonik@zrc-sazu.si

Oba urednika Cankarjevega opusa akademika Boris Merhar (1907–1989) in Anton Ocvirk (1907–1980) sta si bila po raziskovalnem habitusu med seboj zelo različna, toda pri analizi folklornih pojavov v Cankarjevi literaturi se izjemno dopolnjujeta.

Merhar je v desetih knjigah *Izbranih del Ivana Cankarja* (1951–1959) prispeval številne drobne podatke o folklornih motivih, simbolih in pojavih iz Cankarjeve literature, ki jih je združil v štiri razdelek: jezik, žanrska problematika, motivika in simbolika. Razlagal jih je tako, da je poskušal predstaviti pomen simbolike, hkrati pa je z njihovo pomočjo orisal vlogo slovstvene folklorne v Cankarjevi literaturi.

Ocvirk je v dveh razpravah v *Zbranih delih Ivana Cankarja* (1967–1976) umestil njegove umetniške začetke v evropski kulturni prostor, in sicer tudi z drobnimi namigi in povezavami/primerjavami na mitološke sestavine, ki so bile prisotne v sočasni literaturi evropske moderne. Že veliko prej pa so ga *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva* (1930), ki jih je uredil Jakob Kelemina (1882–1957), in predvsem Cankarjeva folklorno obarvana literatura spodbudile, da je v eseju *Slovenski kulturni problemi* (1931) med drugim razčlenil štiri poglobitvene slovenske antropomorfne simbole: lepo Vido, Petra Klepca, kralja Matjaža in kurenta. V njih je prepoznal štiri slovenske značajske lastnosti: hrepenenje, pasivnost, pričakovanje in burkaštvo – v povezavi s Cankarjevo folklorno literaturo jih je prepoznal kot bistvene za »naš posebni kulturni organizem«.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

POGLED ČEŠKEGA DRAMATIKA FRANKA WOLLMANA NA DRAMATIKO IVANA CANKARJA

Alenka Jensterle Doležal, Katedra jihoslovanskih a balkanističnih studij, Filozofická fakulta Univerzity
Karlovy, Jana Palacha 2, CZ 116 38 Praha 1, alenka.dolezalova@ff.cuni.cz

V prispevku razmišljam o češkem dramatiku, dopisnem članu SAZU, slavistu evropskega formata Franu Wollmanu (1888–1969) in njegovih še vedno aktualnih raziskavah dramatike Ivana Cankarja. V dvajsetih letih 20. stoletja je raziskoval južnoslovanske dramatike kot celoto – v svojem prvem znanstvenem pregledu slovenske dramatike (*Slovinské drama, Slovenska dramatika*, Bratislava 1924; slovenski prevod je izšel 2004, prev. Adrijan Lah) je Cankarja poleg Župančiča postavil na piedestal slovenske drame. Cankar je zanj »zglede dramske energije, rasti in zmage kljub ozkim in neugodnim razmeram, kljub malemu narodu«. Frank Wollman je metodološko nadaljeval močno češko tradicijo pozitivizma iz konca stoletja, hkrati pa je bil tudi že pod vplivom francoske komparativistike in strukturalističnega pristopa. Cankarjevo dramatiko je analiziral s pomočjo »eidološke metode« oblikoslovno primerjalnega raziskovanja in tako povezoval horizontalne in vertikalne odnose in črpal iz sinhronih in diahronih sistemov slovenske in evropske književnosti. Na Cankarjev dramski opus je gledal razvojno, analize njegovih drama pa je povezoval z informacijami o gledaliških realizacijah in s kritičnimi refleksijami nanje. V razpravljanjih o Cankarjevih dramah in njihovih uprizoritvah je posebno poudarjal slovensko-češke odnose.

Na Wollmanova komparativno poglobljena razmišljanja o Cankarjevi drami so se poleg slovenskih navezali tudi češki literarni zgodovinarji in dramatiki, npr. Ivan Dorovský in Viktor Kudělka.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

IVAN CANKAR V OČEH LIKOVNIH UMETNIKOV AKADEMIKOV

Milček Komelj, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, V. razred za umetnosti,
Novi trg 3, 1000 Ljubljana, sumi.komelj@gmail.com

Cankar je bil nadarjen risar in likovno naravnan pogled se marsikje kaže tudi v njegovem literarnem delu. Vanj so tematsko zajeti tudi likovni umetniki, zajeti predvsem z motiviko umetništva, pisal pa je tudi o slikarstvu in kipih in bil do danes ničkolikokrat upodobljen. Od akademikov je ustvarjalno najsorodnejši vrstniku Rihardu Jakopiču (1869–1943), iz njegovega dela je največ črpal Božidar Jakac (1899–1989), za njegovo spomeniško kiparsko upodobitev pa sta si posebej prizadevala akademika Lojze Dolinar (1893–1970) in Drago Tršar (1927). Sicer pa so ga akademiki upodabljali bolj ali manj priložnostno, opremili so nekaj njegovih knjig ter ustvarili inscenacijo za dramo.

Najznačilnejše za sam ustvarjalni izraz Cankarjeve umetnosti je v očeh umetnostnega zgodovinarja dejstvo, da je mogoče njegovo literarno umetnost v polnosti dojemati skozi pisateljeve tudi vizualno dojete ubeseditve prizorov in vzdušij, ki pogosto učinkujejo kot skrivnostno zastrte likovne podobe. Te so sprva še izrazito findesièclovske secesijske oziroma linearne in jim zlahka iščemo vzporednice v likovni ustvarjalnosti, v njih pa razbiramo tudi prave vzporednice slovenskemu duhovno poglobljenemu impresionističnemu slikarstvu, kar pisatelja posebno zbližuje z Jakopičevim doživljanjem življenja. Matija Jama (1872–1947) se je odzval na Cankarjevo delo v secesijskem duhu kot ilustrator, Maksim Gaspari (1883–1980) se mu je približal v duhoviti karikaturi, prav tako iz muzikalne findesièclovske secesije izvirajoči Jakac pa se je navdihoval zlasti v Cankarjevem *Kurentu* kot glasniku ustvarjalnosti in slovenske usode, s katerim se je dobesedno identificiral. Dolinar je skušal njegovo notranjo moč izraziti s patosom pretirano mogočne Cankarjeve postave, Tršar je pisateljevo krhkost lucidno zajel v inventivno zasnovano doprsno celoto s poudarjeno belo krizantemo, doprsno ga je upodobil tudi Zdenko Kalin (1911–1990), nikomur med njimi pa ni bilo dano, da bi svoje ideje uresničil v monumentalnem javnem spomeniku. Ker je Cankar eden od temeljnih nosilcev slovenske kulturne zavesti, lahko obenj »pomerimo« tudi delo drugih eksistencialno občutljivih likovnih ustvarjalcev akademikov, med njimi pa je s svojo duhovno občutljivostjo in zavzetostjo za slovensko usodo Cankarju najbrž najbliže pozna umetnost Janeza Bernika (1933–2016), čigar ekspresivne risbe so kot »ilustracije« pospremile letošnjo na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti že predstavljeno jubilejno izdajo Cankarjevih *Podob iz sanj*, četudi z njimi nimajo neposredne zveze.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

CANKAR V DELIH MATIJE BRAVNIČARJA
Borut Smrekar, Slovensko ljudsko gledališče Celje, Gledališki trg 5,
3000 Celje, borut.smrekar@guest.arnes.si

Cankarjeva dela so navdihnili skladatelje akademike Lucijana Marijo Škerjanca (1900–1973), Marjana Kozino (1907–1966) in Matijo Bravničarja (1897–1977). Škerjanc je po Cankarjevi črtici *Spomladi* napisal kratko koreografsko pesnitev *Mařenka*, ki sodi med njegova vidnejša dela, medtem ko se Kozinova kantata *Domovina*, ki jo je napisal na odlomek iz Cankarjevega *Kurenta*, ni uveljavila na koncertnih sporedih. Zdaleč največjo pozornost Cankarju je namenjal Bravničar. Uglasbitve Cankarjevih besedil najdemo že v njegovem najzgodnejšem opusu, medtem ko sodita operi *Pobujšanje v dolini šentflorjanski* in *Hlapec Jernej in njegova pravica* v osredje Bravničarjevih stvaritev.

Bravničarjevi nazori so se v marsičem ujekali s Cankarjevimi. Izstopajo domoljubje, velika socialna občutljivost, družbena kritičnost, pa tudi občasno nagnjenje k satiri. Cankarjeva dela so bila Bravničarju predvsem navdih za udejanjanje lastnih estetskih nazorov. V mladostnem ustvarjalnem obdobju je Bravničar zanikal potrebo po dognani formalni strukturi glasbenih del in v okviru opere po posebnem opernem libretu. Zato je kot osnovo za *Pobujšanje* (1928) vzel Cankarjevo izvirno besedilo, le da mu je z manjšimi posegi verjetno nehote spremenil značaj in spremenil premišljeno dramsko strukturo v niz naključij. Temu principu je sledil pri uglasbitvi z ilustrativno improvizacijskim pristopom, kar se je kljub bogati invenciji in visoki ravni obrtne dognanosti izkazalo kot glavna slabost dela v glasbenem in uprizoritvenem pogledu. Pri komponiranju *Hlapca Jerneja* (1936) v zrelem obdobju je ubral povsem drugačen pristop. Za osnovo mu je služila dramska priredba Ferda Delaka s premišljeno zastavljeno formalno strukturo. S skladateljskimi prijemi, ustreznimi vsebini in formi predloge, je uspel ustvariti skladno celoto z ravnovesjem med obliko in izrazom. Tako sodi opera *Hlapec Jernej in njegova pravica* med najbolj dognana slovenska operna dela.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

TRAGIČNO HREPENENJE V DELIH IVANA CANKARJA KOT MOTIVA NASTANKA GLASBENIH STVARITEV

Tomaž Svete, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za glasbo,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, tomaz.svete@chello.at

Cankarjevi literarni predlogi (*Spomladi* in *Kurent*) za obe skladbi (*Mařenka* in *O, domovina*) akademikov Lucijana Marije Škerjanca (1900–1973) in Marjana Kozine (1907–1966) nehote tvorita doživljajski lok hrepenenja, povezanega z domovinsko in socialno tematiko, ki je značilen za našega največjega pisatelja.

Črtica *Spomladi*, na podlagi katere je Škerjanc zasnoval simfonično pesnitev *Mařenka*, obravnava motiv predmestne deklice, ki je bil značilen za Cankarja in Arthurja Schnitzlerja, predstavnika dunajske moderne. Sodobnika pa se pomembno razlikujeta pri ubeseditvi tega motiva – Cankar je Schnitzlerjevo lahkoživo deklico povsem drugače motiviral in jo je tematsko postavil v socialno močno obarvano okolje, čeprav je bila takrat socialna nota v sočasni evropski in svetovni literaturi že presežena. Škerjanc – muzikološka stroka mu priznava izjemen pomen za slovensko glasbeno kulturo in ga označuje za romantika postromantičnega tipa – je v nekaterih drugih delih odstopal od predstavljenega vzorca. Njegovo morda najbolj radikalno delo *Violinski koncert* (1927) je bilo šele pred kratkim na novo odkrito in zdi se, da bo potrebno novo poslušanje in branje Škerjanca, ki bo (pre)vrednotilo njegovo glasbeno ustvarjalnost. Mnoge elemente in kompozicijsko tehnične postopke, ki so zgoščeni v *Violinskem koncertu*, lahko zasledimo v nekoliko bolj zmerni obliki tudi v *Mařenki*.

Ljudska povest *Kurent*, ki je z nekaj vrsticami 2. poglavja navdihnila Kozinovo zborovsko skladbo *O, domovina*, je prežeta z močnim hrepenenjem in s socialno tematiko, hkrati pa najgloblje izraža domovinsko ljubezen. Kozina je z zborovsko skladbo *O, domovina* dodatno utrdil močno povezanost z domovino, ki ji je poklonil pomembna simfonična dela: (1) *Simfonijo*, (2) eno temeljnih slovenskih opernih stvaritev *Ekvinokcij*, (3) kantate in (4) glasbo za prve slovenske filme. Tudi v skladbi *O, domovina* ostaja zvest svojstvenemu glasbenemu realizmu in močno poudarjeni skoraj ekstatični melodični liniji, dediščini praške šole – Kozinin mentor je bil Josef Suk (1874–1935) –, hkrati pa ves čas izpoveduje svoje domoljubje in pripadnost domovini.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti,
II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana

CANKARJEVA SLOVENŠČINA

Marko Jesenšek, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede,
Novi trg 3, 1000 Ljubljana, marko.jesensek@um.si

Akademik Anton Breznik (1881–1944) je Cankarjevo slovenščino analiziral v več razpravah, najbolj natančno v *Jeziku naših pripovednikov* (Dom in svet, 1935). Cankarja je predstavil kot velikega prenovitelja slovenščine in ga imenoval za pisatelja, ki je »ustvaril slovenski moderni umetnostni jezik«, tako da je v slovensko literaturo uvajal ljudsko besedje – Breznik je dokazoval Cankarjevo kakovostno izrazitev slovenskega jezika prav z iskanjem in močno razširjeno rabo »starih domačih besed«. Cankarjev jezikovni čut je prepoznal za »svežost in moč v jeziku«, ki je izhajal iz ljudskega govora, zavračal pa je izobražensko govorico, predvsem arhaizacijo in slavizacijo slovenščine, značilno za Levstikovo pisanje, slovenski (romantični) realizem in zapozneli naturalizem: npr. nadomeščanje prevzetih besed (*čitati – brati, sličen – podoben, tajinstven – skrivnosten, licemerec – hinavec*), zavračanje deležniško-deležijskih skladov na -č in -ši (*smejoč; vstopivši, storivši*) in uvajanje nove oblikoslovno-skladenjske kategorije, tj. oblike na -e/-aje; (*molče, igraje*). Breznik se je na Cankarjevo jezikovno kulturo skliceval tudi v dveh najbolj znanih razpravah iz zgodovine slovenskega jezika: *Literarna tradicija v Evangelijih in listih* (Dom in svet, 1917) in *Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis* (Dom in svet, 1913–1915), kasneje seveda v razpravi *Jezik v kmečki povesti* (Dom in svet, 1930) ter tudi v razpravah o jezikovni podobi sodobne slovenščine, npr. *Novejše napake slovenskega sloga* (Dom in svet, 1918) in *Stavčna negacija v slovenščini* (Dom in svet, 1943).

Akademik Jože Toporišič (1926–2014) je sicer opozoril na Cankarjev v mladosti »slab časnikarski jezik«, kasneje pa je podobno kot Breznik poudarjal njegov posluh za ljudsko govorico, ki se kaže predvsem v iskanju izvornoslovenskega besedja. V knjigi *Slovenski knjižni jezik* (1967) je predstavil Cankarjev jezik kot slogovno dognano slovenščino, njegova jezikovnopolitična prizadevanja »za ohranitev slovenske knjižnojezikovne samostojnosti« pa je ponazoril z jezikovno mojstrskim smešenjem nemškutarjev: »Oprosite, jaz sem Slovenec.« Največ razmišljanj o Cankarjevi slovenščini je objavljenih v knjigi *Stilnost in zvrstnost* (2008), kjer je Toporišič predstavil Cankarja kot umetnika vodnika, ki se je upiral slabim normativnim rešitvam Janežič-Sketove slovnice (1889, 1894, 1900, 1906 in 1911) in je s svojo slovenščino napovedoval novo Breznikovo slovnico (1916).